

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Грибенко Г. Є.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються об'єктивні та суб'єктивні умови розвитку творчої особистості студента в навчально-виховному процесі вищої педагогічної освіти.

Ключові слова. "Творча особистість", "педагогічна творчість", "педагогічні умови".

Аннотация. Грибенко А. Е. В статье рассматриваются объективные и субъективные условия развития творческой личности студента в учебно-воспитательном процессе высшего педагогического образования.

Ключевые слова. "Творческая личность", "педагогическое творчество", "педагогические условия".

Annotation. Gribenko A. The article describes objective and subjective conditions of student's creative personality development in teaching and educational process of higher pedagogical education.

Key words. "Creative personality", "pedagogical creative work", "pedagogical conditions".

Постановка проблеми. Однією із стратегічних задач, визначених у національній програмі "Освіта", є подальше підвищення рівня професіоналізму викладачів вищої школи та удосконалення якості підготовки майбутніх спеціалістів до творчої педагогічної діяльності. Серед пріоритетних напрямів модернізації діяльності вищої школи виділяють інтенсифікацію навчального процесу, перехід від інформаційних до особистісно-орієнтованих технологій навчання, які стимулюють розвиток творчих здібностей студентів.

Дослідження педагогічної та психологічної науки доводять, що ефективність педагогічної діяльності ґрунтується на творчій взаємодії педагога й учнів. Такий підхід передбачає усвідомлений вибір, аналіз та корекцію дій, для чого необхідно мати неординарне мислення, здатність ставити перед собою нові цілі, завдання, мотиви та завбачати їх наслідки. Кожна людина здатна до творчості, в процесі якої відбувається глибока реалізація індивідуальності. Зв'язок між особистістю та творчістю визначається наявністю творчого потенціалу. Головне завдання сучасної педагогічної науки та практики – розкрити творчу індивідуальність, розвивати активність, ініціативність,

самостійність майбутніх вчителів. Необхідно визначити й створити умови, які б стимулювали духовне зростання, пізнавальну спрямованість особистості, її емоційно-вольову сферу. Усі нижчезгадані фактори є основоположними в процесі формування творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідницька робота виконується відповідно до державної програми науково-дослідних робіт у галузі формування творчої особистості вчителя і договору Криворізького державного педагогічного університету з Міністерством освіти і науки України за темою “Формування творчої особистості майбутнього вчителя”.

Багато уваги в науковій літературі приділяється саме визначенню поняття “творча особистість” (В. Андреев, Д. Богоявленська, В. Кан-Калик, Н. Кичук, Н. Кузьміна, А. Лук, С. Сисоева, В. Цапок). Більшість авторів виділяють такі характеристики творчої особистості: високий рівень професіоналізму, прагнення до нового, оригінального, а також наявність творчих здібностей.

Н. Смагло акцентує увагу на формуванні особливого “внутрішнього творчого середовища”, до якого входить багато особистісних компонентів [9].

С. Сисоева дає вдале визначення: творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчості [8]. Під креативною особистістю слід розуміти таку, яка має особливі нейрофізіологічні утворення, задатки, що забезпечують її творчу активність, тобто нестимульовану ззовні пошуково-перетворювальну діяльність.

Поняття “педагогічна творчість” в дослідженнях вчених трактується неоднозначно.

Л. Рувінський в аспекті педагогічної творчості розглядає процес пошуку вчителем оптимальної системи методів і прийомів педагогічної діяльності, спрямованої на формування творчої фантазії учнів.

М. Поташнік завданням педагогічної творчості вважає пошук педагогічних ситуацій.

В. Кан-Калік підкреслює, що педагогічна творчість вчителя включає його творчу діяльність та творчу навчальну діяльність учнів, які знаходяться у взаємодії та взаємозв'язку.

Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, М. Поташнік, М. Скаткін, І. Харламов трактують педагогічну творчість, перш за все, в аспекті творчого процесу педагога, а також як прояв внутрішніх якостей особистості вчителя.

В педагогічному словнику педагогічна творчість визначається як "оригінальне, високоєфективне рішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання і навчання" [5].

У практичних дослідженнях Л. Кондрашової, В. Роменця підкреслюється, що студентська молодь позитивно відповідає на запитання про потребу у творчій діяльності.

Неоднозначність визначень педагогічної творчості призводить до застосування різних підходів у розв'язанні проблеми підготовки творчого вчителя. Предметом творчості виступає сам суб'єкт діяльності, який ставить перед собою мету й добивається її здійснення. Педагогічна творчість багатоскладова, пов'язана з розв'язанням суперечностей, з наявністю об'єктивних і суб'єктивних умов.

Аналіз літератури дозволяє стверджувати, що в працях педагогів обґрунтована характеристика творчої особистості вчителя, визначені структурні особливості творчої педагогічної діяльності. Проте питання підготовки такого вчителя не розв'язано повною мірою. Не всі резерви вищого навчального закладу в цьому плані вичерпані. Формування культури життєдіяльності особистості є основною метою сучасних систем навчання та виховання. Для цього потрібно виявити й створити умови, які б забезпечили особистісно-професійне зростання майбутнього вчителя, позитивно вплинули б на формування в нього культури життєдіяльності, а також індивідуального стилю творчої діяльності.

Мета статті – виявити сукупність педагогічних умов формування творчої особистості майбутнього педагога.

Отримані результати. Умови навчальної діяльності – це сукупність обставин, в яких вона здійснюється і обставин життєдіяльності її суб'єкта [5].

До об'єктивних зовнішніх умов ефективної педагогічної творчості належить соціокультурне середовище, яке безпосередньо є і сферою творчої діяльності педагога. Воно включає як матеріальну (зовнішню) сферу, так і духовне (ідейне) середовище особистості. Розуміння соціального середовища як виховного фактора можливе лише за умови, що особистість розглядається як суб'єкт активної творчої перетворювальної діяльності.

Підготовка майбутнього педагога – це процес морального удосконалення, яке на перших етапах відбувається на основі прилучення до цінностей світової та української культури. В культурологічній підготовці студентів важливе місце відводять розвитку інтересів, духовних потреб, ідеалів та настанов, тому що вчитель повинен бути не тільки гарним викладачем, але й духовно розвиненою особистістю, гармонічною й цікавою. Але головною метою культурологічної підготовки є розвиток творчого потенціалу кожної особистості, створення умов для творчої самореалізації кожного студента. Зміст загальної культури педагога ми розглядаємо в аспекті взаємодії зі світом, що його оточує.

Формування у студентів основ культури життєдіяльності включає освоєння ними культури розумової та фізичної праці; культури самоосвіти та саморозвитку, а також самоорганізації; культури побуту; культури спілкування та культури відпочинку; екологічної, правової, політичної, економічної культури. Формування основ культури життєдіяльності необхідно майбутнім педагогам як для якісного навчання, так і для підготовки до педагогічної діяльності.

Процес формування творчої особистості буде результативним, якщо забезпечити співпрацю та співтворчість в системі “викладач-студент”. Навчально-виховний процес повинен сприяти прояву творчої активності, ініціативності його суб'єктів. Активність й спрямованість – основні характеристики особистості. Активність має прояв головним чином у творчості, вольових актах, спілкуванні, звільненні від рольових розпоряджень. Спрямованість особистості – це стала домінуюча система мотивів (інтересів, ідеалів, смаків, переконань), в яких виявляється світогляд людини. Є. Клімов стверджував, що “без формування спрямованості особистості не створюються внутрішні

умови для засвоєння знань, вмінь та навичок” [4]. Спрямованість особистості забезпечує не ситуативну, а стратегічну активність. Позитивна мотивація, як рушійна сила творчого процесу, є одною з основних в структурі особистості. Цілком зрозуміло, що продуктивність творчої діяльності залежить від змісту мотивів, що передбачає й різні результати. Сила творчого потенціалу обумовлена не стільки наявністю певних здібностей, скільки мотиваціями потреби у творчості. Студент педагогічного університету тільки тоді стане сприйнятливим до педагогічних впливів, коли головним мотивом його діяльності буде прагнення стати справжнім професіоналом, відомим педагогом.

Важливою умовою формування творчої особистості є своєчасна діагностика й корекція інтелектуальних, моральних та психічних якостей майбутніх педагогів.

На початковому етапі навчально-виховного процесу потрібно простежити рівень адаптації студентів до умов суспільного життя й вимог викладачів, встановити рівень професійно-особистісного розвитку; вивчити потреби студентів, їх моральні цінності, а також індивідуальні психологічні особливості.

Б. Теплов стверджує, що успіх людини залежить від того, як вміло вона використовує свої позитивні якості й нейтралізує вади [11]. Засвоєння культури, розвиток професіоналізму – все це повинно мати для творчої особистості особливе значення, аналізуватися нею та використовуватися в неповторному сполученні. На цьому етапі повинно відбуватися формування й розвиток культури навчання й саморозвитку студентів засобами усіх навчальних дисциплін. Творчий потенціал розвивається тільки на основі всебічного розвитку особистісних якостей, що передбачає максимальне розуміння самого себе. Механізми саморегуляції здійснюються за умови наявності в особистості певного рівня самосвідомості, критичного мислення, здатності до самовираження й самовдосконалення.

Усе це базується на адекватній самооцінці, яка відповідає реальним можливостям людини. Самооцінка має суб'єктивний характер і відбиває досвід, глибину свідомості, рівень розвитку інтелекту, психічні властивості особистості. На самооцінці будуються самоконтроль, самокритичність, самовдосконалення. Викладачі,

методисти повинні навчити студентів самостійно регулювати свою розумову діяльність, вміло організувати процес засвоєння нової інформації, враховуючи властивості уваги, пам'яті, мислення, уяви. При цьому важливо озброїти студентів конкретними прийомами навчальної діяльності.

Важливо ознайомити студентів зі структурою наукового знання, навчити працювати з різноманітною літературою, сформувати навички правильного та ефективного читання. Зрозуміти означає зв'язати нову інформацію з досвідом, інтерпретувати, аналізувати, передбачати.

Творчу особистість також характеризує високий рівень самоорганізації. Починати треба з простого: навчити правильно й охайно влаштовувати робоче місце. Культура самоорганізації передбачає також якісне виконання будь-якої роботи. Студенти повинні навчитися працювати з любов'ю, маючи на меті позитивні результати.

Ще одна умова, що сприяє співтворчості викладача та студентів – це створення особливого формуючого середовища, розробка та використання нетрадиційних форм навчання. Мета цих заходів – підвищення якості підготовки, активності майбутніх вчителів, розкриття творчого потенціалу особистості, розвиток ініціативи, наполегливості, створення умов для формування професійних вмінь та навичок. Цінність таких форм навчання та виховання в тому, що кожен раз студент виконує різні ролі й позиції, завдяки чому його особистість творчо розвивається, з'являється здатність гнучко мислити й діяти.

Це можуть бути різні форми імітаційно-ігрового навчання. Наприклад, семінар-гра, семінар-шоу, засідання клубу знавців проводяться для узагальнення та поглиблення теоретичних тем. Для контролю за засвоєнням матеріалу можна використовувати "Лекції з помилками", коли студенти повинні знайти помилки й обґрунтувати їх сутність. Такі форми навчання розвивають у студентів акторські, режисерські здібності, а також вміння переробляти наукову інформацію в доступну для сприйняття, в простій формі, що дуже цінно для майбутніх педагогів. Окреме місце займають ділові ігри в різних модифікаціях. Наприклад, моделювання занять в школі, різноманітних ситуацій спілкування. Вони надають студентам впевненості у своїх силах, оптимізму.

Викладач, орієнтуючи студента на цілком реальну мету особистого удосконалення, зменшує кількість внутрішніх і зовнішніх конфліктів.

Американський психолог У. Джеймс визначив самооцінку за допомогою формули: Самооцінка = $\frac{\text{Успіх}}{\text{Вимогливість}}$.

Одною з основних цілей викладача є створення ситуації успіху для розвитку творчої особистості студента, усвідомлення ним своїх реальних можливостей, виховання завзятості, наполегливості в досягненні мети. Ситуація успіху досягається тоді, коли сам студент визначає цей результат як успіх. Усвідомлення успіху виникає у суб'єкта після здолання боязкості, невміння, незнання. Ситуація успіху має характер штучно створеної, тому що педагог на деякий час посилює акцент на позитивних якостях студента, незважаючи на недоліки. Проблеми коригуються поступово, пошуком недоліків, які спочатку спільно з викладачем, а потім – самостійно, виправляються. Радість від успіху у вирішенні нестандартних завдань буде дорівнюватись витраченим зусиллям. Щоб ситуація успіху не сприймалася студентами штучно створеною, викладач повинен володіти широким арсеналом психолого-педагогічних впливів, мати високорозвинену моральну й емоційну культуру, вміти створити оптимістичний психоемоційний комфорт під час занять.

Не менш важливою умовою формування творчого вчителя є моделювання ситуацій й засобів спілкування. Спілкування – сфера реалізації творчого потенціалу особистості, воно стимулює творчий процес. Основні недоліки мовної підготовки абітурієнтів – малий словниковий запас, використання діалектизмів, невірний наголос, синтаксичні помилки. Особливо слід зазначити невиразність мови, невміння використовувати художні форми спілкування, некоректне використання граматичних форм в мовленні. Робота з формування культури мовлення досить складна. Майбутній вчитель повинен розмовляти грамотно, виразно, що передбачає володіння вербальними й невербальними прийомами спілкування. Студенти в процесі діалогічного спілкування з викладачем, між собою – беручи участь в колективних обговореннях, ділових іграх, конференціях, а також

безпосередньо в процесі педагогічної практики, – повинні навчитися орієнтуватися в інформації; регулювати мовну поведінку залежно від конкретної ситуації і мети; відчувати своєрідність особистості співрозмовника та підбирати влучні слова, інтонацію для найбільш ефективного впливу на слухача. Особливу увагу майбутніх педагогів слід направити на вивчення правил службового етикету та ділових розмов. Усвідомити сильні та слабкі сторони своєї поведінки та спілкування можливо лише при безпосередньому спілкуванні з дітьми. За період педагогічної практики майбутній педагог повинен навчитися виходити на психологічний контакт з незнайомими людьми; бути здатним до емпатії; створювати позитивну атракцію; навчитися займати різні позиції; намагатися одухотворити діяльність дітей. усе це передбачає формування індивідуального стилю спілкування.

Безперечно, всебічному творчому розвитку особистості сприяє створення сприятливого морально-психологічного клімату. В колективі потрібно створити обстановку довіри й вимогливості, доброзичливості, високого ступеню взаємодопомоги та відповідальності. Стоєунки тут будуються не в площині управління підлеглими, а в площині організації співтворчості. Сутність такого стилю співпраці пояснив І. Синиця: “... до учнів треба відноситися, як до своїх найближчих друзів. А друзям ми кажемо правду, не замовчуємо їх недоліків, але стараємось не образити їх, не принижувати їх гідність, не відштовхувати від себе, добирасмо слова щирі, але не різучі, слова, які, можливо, й несуть тимчасовий біль, але ведуть до скорого й надійного видужання” [7].

Культурне та творче середовище забезпечує творчий клімат і психологічний комфорт, що сприяє досягненню успіхів у педагогічній діяльності. Перебування в такому середовищі створює педагогу й студентам не тільки психологічну захищеність, але й умови для творчості.

Дуже важливо знайомити студентів з різноманітними дидактичними системами, зі стилями діяльності творчих педагогів; надавати можливість вибору та творчого вдосконалення методик навчання та виховання. Таким чином, з одного боку, розширюється простір для вибору за рахунок підвищення можливостей студента, практичного опанування ним методів та форм роботи з дітьми; з іншого

боку – вивчення різних дидактичних систем й можливість творчого підходу до вирішення навчально-професійних задач. Це дозволяє студентам компенсувати слабкі сторони своєї особистості за рахунок сильних якостей.

Висновки. Останні дослідження підтверджують оптимістичні прогнози стосовно цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу особистості студента. Серед основних педагогічних умов формування творчої особистості майбутнього педагога відокремилися такі:

- діагностика й своєчасна корекція інтелектуальних, моральних та психічних якостей особистості;
- розвиток мотиваційної сфери особистості;
- ознайомлення з різноманітними дидактичними системами й можливість вибору та творчого вдосконалення методик навчання та виховання;
- моделювання ситуацій й засобів спілкування для розвитку професійної спрямованості та культури життєдіяльності особистості;
- створення позитивного емоційно-психологічного клімату в колективі, співпраця та співтворчість в системі “викладач-студент”;
- створення формуючого середовища, що забезпечує позитивне ставлення студентів до творчої діяльності (“ситуація успіху”, імітаційно-ігрове навчання);
- тривала педагогічна практика.

Подальший напрямок дослідження. Експериментально перевірити сукупність педагогічних умов, які забезпечують ефективність формування творчої особистості майбутнього педагога.

Література

1. Белкин И. Г. Ситуация успеха. Как ее создать: Книга для учителя. – М., 1991. – 176 с.
2. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности. – Казань, 1969.
5. Педагогический словарь. В 2 т. Т 2./ Гл. ред. Каиров И. А. – М.: АПН РСФСР, 1960. – 766 с.
6. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера: Книга для преподават. высш. и средн. пед. учеб. заведений. – М.: Владос, 2000. – 307 с.

7. Синица И. Е. О такте и мастерстве. – Киев, 1976. – С. 20.
8. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навч. посіб. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.
9. Смагло Н. С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2002. – № 3. – С. 32-35.
10. Теория и практика личностно-ориентированного образования: Материалы “круглого стола” // Педагогика. – 1996. – № 5.
11. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. – Т 1. – М., 1985.